

PAPER DETAILS

TITLE: ÇEVRENİN MERKEZLESMESİNDE GELENEGİN ETKİSİ: KARESİOGULLARI ÖRNEĞİ

AUTHORS: Gaye YAVUZCAN

PAGES: 587-602

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/607886>

Yayın Geliş Tarihi: 17.09.2018
Yayına Kabul Tarihi: 07.11.2018
Online Yayın Tarihi: 26.12.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.460676>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 4, Yıl: 2018, Sayfa: 587-602
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ÇEVRENİN MERKEZLEŞMESİNDE GELENEĞİN ETKİSİ: KARESİOĞULLARI ÖRNEĞİ

Gaye YAVUZCAN*

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da Türk-İslâm idare anlayışının yerleşmesi ve olgunlaşmasında büyük pay sahibi, Anadolu Türklüğünü büyük ölçüde siyasî çatısı altında toplamış bir devlettir. Bu devletin hâkimiyet devrinde oluşan toplumsal merkezî alanın temel dinamikleri, devletin güç yitimine uğramasıyla beliren Türk Beyliklerine de aktarılmış olmalıdır. Bu noktada Karesioğulları, Türkiye Selçuklu Devleti ile çağdaş ve onun tarafından ilhak edilmiş bulunan Dânişmendliler ile akrabalık temelinde inşa edilen gelenek dolayısıyla ayrı bir konumu işgal eder. Bu çalışmanın amacı Karesioğulları'nın Dânişmendliler soyundan geldiğini red yahut kabul eden görüşleri tartışmak değil; bu türden bir akrabalığa ilişkin salt geleneğin mevcudiyetinin dahi Karesioğulları'nın çevrede yeni bir merkez inşa etmesine olası katkısını tetkik etmektir.

Anahtar Kelimeler: Karesioğulları, Dânişmendliler, Merkez, Çevre.

THE EFFECT OF THE TRADITION ON THE CENTRALIZATION OF THE PERIPHERY: KARASID EXAMPLE

Abstract

Rum Seljuqs which played an important role in establishment and development of Turkish-Islamic administration perception in Anatolia has established a state that assembled Anatolian Turks under a political entity. The main dynamics of the social central zone that has been formed under this state's dominion, should have been transferred to Turkoman Principalities after the state's dissolution. At this point, Karasids have a privileged position on the grounds of their relations with Danismendids. This paper does not aim to argue the views supporting or rejecting the Karasid-Danishmendid relations. In this paper, the effect of the tradition relating Karasids to Danismendids on the construction of a new center on former periphery will be evaluated.

Keywords: Karasids, Danismendids, Center, Periphery.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Yavuzcan, G. (2018). Çevrenin merkezleşmesinde geleneğin etkisi: Karesioğulları Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4), 587-602.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-1018-4256, gay.yavuzcan@usak.edu.tr

GİRİŞ

Toplumun yapısında merkezî bir alan olduğunu kaydeden Shils, toplumu yöneten semboller, değerler ve inançlar düzeninin merkezi olduğunu; topluma üyeliğin de söz konusu merkezî alanla ilişkiyle tesis edildiğini yazar (Shils, 2002: 95). Merkezi ayrıca bir eylem alanı olarak kabul eder ve bunun kurumlar ağı içinde bir faaliyetler, kişiler ve roller yapısı olup merkezî inanç ve değerlerin bu roller içinde cisimleştiğini belirtir (Shils, 2002: 96). Duverger'in de belirttiği üzere, her kültür tipi belli bir siyasal yapı tipiyle ilişki halindedir ve sistemin istikrarlı olabilmesi için, siyasal kültürler ile siyasal yapı arasında bir uygunluk bulunması şarttır (Duverger, 1982: 131). Her kültür, yeni rol ve davranış modellerinin temelinde yatan norm ve değerleri topluluğun tümüne kabul ettirerek, bir uyuma ulaşmayı hedefler (Duverger, 1982: 138). Merkez-çevre ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde, merkezî ku rumsal sistem de, merkezî değer sistemi tarafından meşrulaştırılmış müesseseler kümesi olarak tasvir edilebilir (Shils, 2002: 89). Bununla birlikte meşrulaştırmanın karşılıklı bir eylem olduğunu kaydetmek mümkündür. Bir eylem alanı olarak merkezdeki ilişkiler ağı, içerisinde faaliyet gösteren kişi ve roller yapısı ile karşılıklı olarak birbirini meşrulaştırma işlevi de görür ve yönetme hakkı olarak meşruiyet de bununla yakından ilgilidir. Dolayısıyla karşılıklı meşruiyet zemini sağlama etkinliğinde, merkezdeki bir aşınma yahut burada faaliyet gösterenlerin üstlendikleri rollerdeki bir sapma, meşruiyet ilişkileri üzerinde yapacağı etkiyle, merkezî alanın değerler kümesini de gücü etkisinde değiştirecektir.

Türkiye Selçukluları için konuyu ele aldığımızda, siyasî-coğrafi merkez olan Konya'daki yapının aynı zamanda toplum yapısının da merkezî alanını temsil ettiğini kaydedebiliriz. Devletin Moğol tahakkümü altına girmesinin arifesinde bu merkezî alanı temsil eden unsurların neler olduğunu kabaca saptamak ve incelemek mümkündür. Siyasal analizin belli başlı unsurlarının; siyasal iktidarın bölüşümü, otorite, etkinlik, siyasal değişim ve meşruiyet olduğu (Yücekök, 1987: 4) ön kabulüyle, öncelikle bu unsurlar üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE MERKEZİ ALAN VE UNSURLARI

Bu dönemde meşru yönetme hakkı kesin olarak Türkiye Selçuklu sultanı ve hanedanının yetkisindedir ve bu yetki Abbasi Halifesi tarafından onaylanmaktadır. Bu tasarruf, idareyi ele geçirme azmiyle beliren Sadeddin Köpek'in şahsında açık olarak anlaşılmaktadır¹. Sadeddin Köpek'in devlet teşkilâtında hangi makamda

¹ İbn Bibi'nin Sadeddin Köpek için naklettiği konuyla ilgili bilgi şu şekildedir: “Köpek'in annesi Şehnaz Hatun, Konya şehrinin saygın ve efendi kişilerinden birinin kızıydı. Sultan Alâeddin Keykubat'ın babası Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, onun saçının kıvrımlarına tutulmuş, selvi boyuna ve erguvan görünümlü yüzüne hayran olmuş, Leyla'nın karşısındaki Mecnun'a dönmüştü. O yüzden onu kimseye göstermeden Sultan'ın sarayına götürmeye, ona izzet ve ikramda bulunarak geri getirmeye başladılar. Bu durumdan onun büyük annesinden

bulunduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Turan, Türkiye Selçuklularında vezirin özgün durumunu saptarken, kimi zaman bazı müesseseler ve şahısların bir nevi vezir salâhiyetlerini haiz olarak ön plana çıktıklarını kaydeder ve bunlar arasında Sadeddin Köpek'in de adını zikreder (diğerleri Atabey Celaleddin Karatay ile Pervane Muineddin Süleyman'dır) (Turan, 1995: 94-95). Onun başarılarını işgal ettiği makama istinaden değil, ümera arasındaki çekişmelere, cülus olayında oynadığı role, iş başındaki sultanın genç ve liyakatsiz oluşuna ve kıvrak zekâsına borçlu olduğunu kaydeden Çakmak, onun icraatlarında halkı ve askerleri karşısına almamaya hassaten özen gösterdiğini, hatta bu kesimlerce desteklendiğini kaydeder (Çakmak, 2003: 277). Böyle bir desteğe ilişkin kesin kanaate varmayı sağlayacak veri bulunmamakla birlikte, halkı ve askerleri karşısına almamaya özen gösterdiği İbn Bibi'nin aktarımından anlaşılmaktadır². Ancak onun bu nitelikleri, meşru iktidara talip olmak adına kendisini Selçuklu hanedanına kan yoluyla bağlı gösterme ihtiyacından kurtarmamıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla, meşru hâkimiyet hakkı, iki hat üzerinden sağlanıyordu ve bunlardan Türkiye Selçuklu hanedanı mensubu olmak öncelikliydi. Nihaî onay aşaması olan Abbasî Halifeliğinin desteğini almak için bu hanedana mensup olduğunu ispat mecburiyeti, bu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu dönemde Sünnî İslâm dünyası, Büyük Selçuklu Devletinin dağılmasını müteakip ortaya çıkan güç mücadeleleri akabinde zuhur eden Moğol tehdidi (bazı bölgeleri için istilası) altındadır. Böyle bir dönemde Halifeliğin yakın doğuda kendisine destek potansiyelini haiz güçlü bir siyasal örgütlenme olarak Türkiye Selçuklu Devletinin başındaki kişiyi onaylamasının bir kriteri olarak, hâkimin menşeyini gözettiğine dair kayıt, ancak Türkiye Selçuklu toplumunda bu türden bir kabulün geniş ölçekte mutabakat görmesiyle izah edilebilir³.

başka kimsenin haberi yoktu. (Köpek'in) annesini babasının evine götürdükleri zaman, annesi iki aylık hamile idi. Hileyle kendisini bakire gösterdi. Büyük annesinin kurnazca planlarıyla, babasını, gelinin zîfâf gecesi hamile kaldığına inandırdılar. (Köpek) "7 ay sonra dünyaya geldim" diyerek Selçuk soyundan olduğunu iddia etmeye başladı. Hile ve yalana başvurarak çetirin siyah rengini maviye değiştirmesi için Sultan'ı kandırdı. Sonra Hilafet makamına, "Rum sultanı, Abbasoğullarının (bayrağının) alametinden utanarak, onların bayrağının renginden olan çetirinin rengini değiştirdi" diye haber ulaştırdı. Bunu yaparken, eğer sonradan kendi hile ve garaz oku hedefine ve amacına ulaşırsa (yani Selçuklu padişahı olursa), bu bahanesi hilesine baston yapacak, lanetlenip kınanmayacak, kötü gözle bakılıp başkalarının düşmanlığını çekmeyecekti." İbn Bibi II: 29.

² Müellif onu şöyle niteler: "Kalbinin bu kadar kötü olmasına, devlet büyüklerine ve saltanat ileri gelenlerine sert davranmasına rağmen, o kendi adamlarına iyi davranırdı. Yöneticilikte ve liderlikte dünyanın bir tanesi ve zamanının seçkini idi. Adalet dağıtma ve insafta bulunma sırasında yabancı ile akraba, yoksul ile zengin arasında fark gözetmezdi. Mazluma yardım ve destek vermekte, zulmü bastırıp yok etmede gevşek davranmayı ve işi uzatmayı mahzurlu sayardı. Cömertlikte avcu denizden daha dalgalı ve buluttan daha yağmurlu idi." İbn Bibi II: 31.

³ Nitekim böyle bir mutabakata dair Ahmed b. Mahmud'un Selçuknâmesinde kayıt tespit edebiliyoruz. Müellif, Alâeddin Keykubat'ın hâkimiyetinden bahisle şöyle yazmıştır:

Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra siyasî istikrarın hem iç hem de dış tehditler neticesinde bozulduğunu kaydeden Erdem, İlhanlı Devleti'nin kurulduğu 1258 yılına kadar Anadolu'da önemli sıkıntılar yaşanmasına rağmen, Selçuklu yönetiminin tüm zaaflarına karşın otoriteyi önemli ölçüde elinde tutmayı başardığını vurgular. Bu dönemde konu ile ilgili olarak Selçuklu devlet adamı Mühezzibüddin Ali'nin Moğollara mağlup olmuş Selçuklu hükümdarlığı için dile getirdiği argümanın konuya ışık tutması açısından son derece önemli olduğunu belirtir. Mühezzibüddin'in, Curmagun'un karargâhında Köseadağ galibi mağrur Moğollara şöyle seslendiğini aktarır: “*Her ne kadar zafer ve başarı kazandıysanız da daha Rum (Anadolu) memleketinde yüz binlerce silahlı, teçhizatlı asker vardır. Eğer Rum memleketlerinin düzenine çomak sokulursa uzun yıllar fitne ve karışıklık sakinleşip son vermez. Rum ülkesinin düzeni Selçuklu sultanlarından başkası tarafından sağlanamaz*” (Erdem, 2003: 331, dn. 681).

Anlaşılan odur ki, İlhanlılar dahi, Türkiye Selçuklu Devletini kendilerine bağladıktan sonra, kendilerine tabi olarak sözde idarede bulunacak kişinin Türkiye Selçuklu hanedanı mensubu olmasını tercih etmişlerdir⁴. Aksarayî'nin isyancı olarak gördüğü Cimri hadisesi de aynı paralelde, yasal yönetme hakkının Selçuklu hanedanı mensuplarında olduğu inancının yaygınlığıyla izah edilebilir⁵.

“Alâeddin padişah olunca yine Selçuklu Devleti'ni yeniledi ve hükümdarlık usullerini düzeltti. Halkın kalbine heybet saldı ve bütün beyler ona tabi oldu. Ülkesi genişledi ve dünya halkı ona itaat kıldı. Ona Sultan-ı âlem derler, bütün hükümdarlar yanında hazır olup hizmetini ederlerdi.” Ahmed b. Mahmud II: 153.

⁴ Burada meşruiyet kurgusunun ikinci temel hattı olarak zamanla yerleşen Abbasi Hilafetince tasdik edilmenin, Hülagü'nün 1258'de Bağdat'a girmesiyle kendiliğinden ortadan kalktığını anımsamak gerekir. Bahsettiğimiz türden bir tasarrufu ise Gıyaseddin Mesud'un Kırım'dan Anadolu'ya gelerek tahta oturmasında tespit edebiliyoruz. Ahmed b. Mahmud konuyla ilgili şunu nakleder: “*Sonra İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da oturan oğlu Gıyaseddin Mesud'u, Argun Hân'ın fermânı ile, Anadolu'da sultân yaptılar.*” Ahmed b. Mahmud II: s. 156. Ancak Cenabî'ye göre bu tasarruf işe yaramamıştır: “*681 (1282/1283) yılında Moğol Hükümdarı Argun b. Abaka, düşmanı olan Kırım Hükümdarı'na meylettği için Anadolu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubat'ı öldürttü. Argun b. Abaka ile Kırım hükümdarı arasında köklü bir düşmanlık vardı. Argun b. Abaka Gıyaseddin Keyhüsrev'i öldürttüktan sonra Anadolu Selçuklu tahtına Gıyaseddin Mesud b. İzzeddin Keykavus b. Keyhüsrev b. Keykubat'ı (II. Mesud) oturttu. Onun zamanında Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyeti sarsıldı. Bu durumdan faydalanan her emir bir bölgeyi istila etti. Sultan Gıyaseddin Mesud ise fakir bir duruma düştü. Hatta alacaklıların ondan sürekli olarak para istemelerinden dolayı zehir içerek öldüğü söylenir.*” Kesik 2000:257-258.

⁵ Buna göre Cimri, Ucdaki Türk isyancıları ile birleşmiş, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu olduğu iddiasını gütmeye başlamıştır. Müellif şöyle devam eder: “*Daha saltanat hanedanına nesep bağlılığını ispat etmeden fitne arayan fesatlar, zorlama şahitleri harekete geçirdiler. O nesebi bilinmeyen kişinin davasını yalan deliller ve yorumlarla renklendirdiler. Sonunda onun beynine Rum saltanatı sevdası yumurta bıraktı. O kan dökücü yalancının eşkıyalığından dolayı aptallık perdesi, gözünün önünü kapattı.*” Aksarayî: s. 96.

Duverger, bütün otoritelerin kurumsal olduğunu belirtir. Her otorite belirli bir statüye bağlıdır. Bu statü, otorite sahibi kişiden önce başkaları tarafından işgal edilmiştir ve onun tarafından da devredilecektir. Bu bakımdan, kişisel otorite olarak ifade edilenler dahi, temelde kurumsaldır (Duverger, 1982: 201). Siyasal meşruiyet yönetilenlerin hâkimin kendilerini idare etme hakkına inanmaları (Karateke, 2005: 15) olarak tanımlanıyor ise Türkiye Selçuklularında sultanlık makamının bağlı bulunduğu niteliğin, dağılma dönemine dek hanedana mensubiyet olarak belirmesiyle, yönetilenlerin bu hakkı hanedan mensuplarını haiz addettiği kaydedilebilir.

Ne var ki, bu toplumsal mutabakat tedricen sarsılmıştır. Bu sarsılmanın gerekçelerinden Türkiye Selçuklularını dağılma sürecine götüren iç gelişmeler ve dış etkenler üzerinde detaylı olarak durulmuş olduğundan⁶ ayrıca değerlendirmeye gerek bulunmamakla birlikte, otorite ve meşruiyet özelinde kısaca bir izahat yapmak yerinde olacaktır. Anadolu’da sağlanan mutabakatı sarsan, devleti dağılma dönemine sürükleyen diğer etkenler bir yana, böyle bir mutabakata henüz varmamış kitleler de Moğol istilasından önce Anadolu’ya gelmişlerdir. Başka bir ifadeyle, Türkiye Selçuklu toplumsal tabakalarına yeni eklemlenen anasırın, yerleştikleri bölgenin, devletin merkezine görece merkezde ya da çevrede yer alması bir ayrım ifade etmeksizin, o zamana dek inşa edilen toplumsal merkezin değerler kümesinin dışında bir alana taşan değerler sistemini benimsiyor olma ihtimalleri söz konusudur. Dolayısıyla, merkezin meşru siyasal iktidar algısının yalnızca aşınmaya uğraması değil, böyle bir algıya sahip bulunmayan ya da kendi ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda buna uyum sağlayıp, şartlar elverdiği zaman bu uyumu bozan unsurların mevcut bulunma ihtimali gerçek ise, bu, Türkiye Selçuklularının merkezi alanındaki paradigma ile çelişkili bir durum arz etmiş olmalıdır.

BEYLİKLER DEVRİ: YENİ MERKEZLERİN İHDASI

Shils’in ifadesiyle, “*Modern öncesi toplumlarda halk kitleleri merkezi değer sisteminin yakın tesir alanından çok uzağa atılmıştır. Bu kitleler, merkezi değer sistemiyle ara sıra ve parça kesik rabita içerisinde kendi değer sistemlerine sahip olmuşlardır. Bununla birlikte, kısmen bağımsız olan bu kesimlerin varlığı, merkezi değer sistemiyle münferit irtibat kurma ve süreklilik arz etmeyen rıza durumu ile hepten bağdaşmaz değildir*” (Shils, 2002: 70). Ele aldığımız dönem ve coğrafya için, bu durumun yalnız halk kitlelerine has olmadığını vurgulamamız gerekmektedir. Açmak gerekirse; Türkiye Selçuklularının idrak ettiği tarihsel süreç, onlarla ortak değerler kesişeninin ne denli geniş bir kümeye karşılık geldiği fark etmeksizin, kendi değerler sistemine sahip bir takım unsurun tabiiyet altına alınması ve ayrıca özellikle uçlarda, tam da Shils’in tanımladığı şekliyle merkezi değer sistemiyle ara sıra ve

⁶ Ayrıntılı bir tetkik için bkz. Ersan 2010.

parça kesik rabita içerisinde kendi değer sistemlerine sahip unsurların gelişmesini kapsamaktadır⁷.

Anadolu’da bu dönemde teşekkül eden beyliklerin alternatif bir siyasal merkez inşası süreçlerini, böyle bir perspektiften değerlendirmek mümkündür. Bu bakış açısıyla, meşru idare etme hakkının kimde bulunduğu açısından bir beylikler tipolojisi çıkartmak mümkün hale gelmektedir. Bunları kabaca şu şekilde tasnif etmemiz mümkündür: Moğol istilası önünden Anadolu’ya çeşitli zamanlarda gelen unsurların yerleştikleri/yerleştirildikleri bölgelerde beyleri idaresinde vücuda getirdikleri beylikler; Türkiye Selçuklu uç bölgelerinde faaliyet gösteren ve gevşek bağlarla merkezî yönetime bağlı beylerin merkezin zayıflamasıyla müstakil hareket kabiliyeti kazanmasıyla zuhur eden beylikler; Türkiye Selçuklu üst yönetim mensuplarının kendi bireysel hâkimiyet sahalarının arayışıyla meydana getirdikleri beylikler.

Beylikler sisteminin, Türklerin erken Selçuklu döneminden devraldıkları bir miras olduğunu kaydeden Werner, tüm beyliklerde gözlemlenebilenin, gazi önderlerin güçlerini pekiştirme ve yaşamı normalleştirme çabası olduğunu kaydeder (Werner, 1986:113, 120). Burada yaşamı normalleştirme çabasını, beylik bazında merkezî bir alan inşası süreci olarak da değerlendirmek mümkün olsa gerektir. Bu noktada Türkiye Selçuklularının merkezî alanı ile beylikler arasında bir mukayese yapmak bizi bazı sonuçlara götürebilir.

XIV.-XV. Asırlarda Anadolu Beyliklerinde toprak ve halk idaresini tetkik eden Uzunçarşılı, bu idarenin Türkiye Selçukluları vasıtasıyla söz konusu beyliklere aktarılmış ve bu beylikler tarafından aynen ve tamamen örnek alınmış olduğunu kaydeder (Uzunçarşılı, 1994: 105). Emecen de, genel olarak beylikler dünyasının alt yapısının aynı geniş tabana dayandığını, birbirlerinden çok farklı olmadıklarını belirtir (Emecen, 2016: 48)⁸. Öyleyse teoride elimizde kurumlarını Türkiye Selçukluları örneğinde teşkilâtlandıran beylik merkezleri ile bu teşkilâtlanmada işgal ettikleri konuma ek olarak, birbirlerine görece de benzer hayat tarzı ve düşüncü biçimini paylaşan geniş halk tabanları mevcut olmalıdır.

⁷ Anderson’un devletin bir hanedanlık mülkü olarak değerlendirildiği dönemlere ilişkin tespiti dikkat çekicidir: “*Modern tasarımlara göre devletin egemenliği, yasal olarak tespit edilmiş sınırlarının içinde kalan her santimetrekare üzerinde, aynı tamlıkta, yaygınlıkta ve şaşmazlıkla ilerler. Ama devletin bir merkezden hareketle tanımlandığı bu eski tahayyüle göre, sınırlar geçirgen ve belirsizdi ve egemenlikler sınırlarda tam olarak tespit edilemeyen bir şekilde iç içe geçerdi.*” Anderson, 2009: 33. Bizim ele aldığımız dönem ve coğrafyada iç içe geçen egemenlikler için, egemenler arası tabiyet ilişkilerinin pratikte pragmatik şartlar uyarınca değişime uğrayabildiği beylik seviyesinde muktadirlerin varlığı söz konusudur.

⁸ Ömerî’nin tanıklığı hiç olmazsa dış görünüşün ayniyeti noktasından Emecen’i destekler niteliktedir. O, Ceneveli Balaban’dan nakille, Germiyan ilinde meskûn halktan bahsederken, “*gerek bunların, gerekse tekmi (Rum) Anadolu ahalisinin giyimi birdir. Hemen hemen hiç fark etmez,*” yazar. Ömerî: s. 193; “*Giyileri aşağı yukarı Diyar-ı Rum halkının giysileri gibidir ve hemen hemen hiçbir fark yoktur.*” Ömerî (D. Ahsen Batur çevirisi): 159.

Bu durumda iki olasılığı tetkik etmekte fayda vardır. Bu olasılıklardan ilki, teşekkül eden beyliklerin, Türkiye Selçuklularının merkezî değerlerini kendi siyasal örgütlenme sınırlarına aynıyle yahut benzer şekilde aktarmış olmasıdır ki, bu durumda ortaya koydukları alternatif ideoloji ne olursa olsun, Türkiye Selçuklularının çevresini teşkil etmeyip bilakis, hâkimiyet hakkının Türkiye Selçuklu soyunda olması yönündeki meşruiyet anlayışı dışında, coğrafi çevrede onun yeni benzer-merkezlerini hayata geçirmiş olmalıdırlar. Tek başına meşru hâkim algısının değişimi dahi son derece önemli bir kırılma teşkil etmekle birlikte, bazı hallerde sözde Türkiye Selçuklu üst yönetimine bağlılığın bu kırılmayı geçersiz kılmadığını eklemeliyiz. İkinci olasılık, Türkiye Selçuklularında çevreyi teşkil eden unsurların inanç ve değerlerinin yeni bir merkez teşkil etmek üzere kurumsallaştırılmasıdır. Önceki paragrafta belirttiğimiz ön kabuller her ne kadar bu ihtimalle çelişir görünse de, beyliklerden bir cihan devletinin evrilmesini tetikleyen temel saik, bu türden bir alternatif ideolojinin çeşitli aygıtlar aracılığıyla hayata geçirilmiş olması ihtimalinde aranmalıdır.

Otorite ve meşruiyet perspektifinden ele aldığımızda, söz konusu dönemde Batı Anadolu’da meşru hâkimiyet hakkından söz etmek mümkün görünmediğine göre, konuyu otorite katmanları açısından değerlendirmemiz yerinde olacaktır. Kafadar, XIII. yüzyılın son yıllarındaki Batı Anadolu ucunun Müslüman-Türk tarafı ile ilgili olarak çoklu otorite katmanlarının mevcudiyetini kaydeder ve bunları şu şekilde tasnif eder: “1) Moğol İlhanlıları ve valileri; 2) Selçuklu Sultanlığı; 3) Memlûk Sultanlığı (çoğunlukla güneyde ve güneybatıda); 4) Fiziksel olarak sınır bölgelerinde olan fakat gözlerini, kendileri için bir güç temeli oluşturduktan sonra sultanlığa dikmiş tek tük Selçuklu beyleri; 5) Moğollar ya da Selçukluların atadığı ya da en azından sözde tasdik ettiği uç beyleri; 6) Bir önceki kategoride tanımlandığı şekliyle aynı zamanda uç beyleri de olabilen aşiret beyleri; 7) Takipçileri ile birlikte kutsal şahsiyetler; 8) Bey olmak isteyen ve bir kısmı bunu başaran türediler” (Kafadar, 1995: 213-214). Osmanlı İmparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Anadolu’daki uç beyliklerinin medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla dolu olduğunu kaydeden Barkan ise bunları şu şekilde tasnif eder: İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarkî Anadolu’dan gelmiş Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine mensup şahsiyetler, muhtelif tarikatların mümessilleri, İslâm şövalye ve misyonerleri diyebileceğimiz dervişler (Barkan, 1994: 11). Geniş Türkmen halk tabanına ek olarak ikincilerin, söz konusu otorite katmanlarından birine yahut diğerine mensup olduğu bir görünüm ile karşı karşıya bulunduğumuz kaydedilebilir.

KARESİOĞULLARININ MERKEZLEŞMESİNDE TEMEL ARGÜMANLAR

Karesioğulları açısından değerlendirdiğimizde, ilgi çekici bir tabloyla karşılaşırız. Karesi Beyliği’nin menşei ile ilgili genel kabul, beyliğin Melik

Danişmend Gazi sülalesinden geldiği yönündedir⁹. Bilindiği üzere Danişmendliler, 1071-1178 yılları arasında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarında hüküm süren Türkmen hanedanıdır (Özaydın, 1993: 469). Anadolu’da kurulan beyliklerin en büyüklerinden biri olan Danişmendliler, Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması açısından önemli hizmetler ifa etmişler ve zaman zaman Anadolu’nun en kuvvetli devleti olan Selçukluları da bir süreliğine tahakküm altına almışlardır (Özaydın, 1993: 473). Başka bir ifadeyle, hem Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli bir paydaş olmalarını sağlayan aktif gaza siyasetleri, hem de birinci beylikler devrinde vücuda gelen Anadolu Türk-İslâm siyasal teşekkülleri arasında doğrudan Türkiye Selçuklularını belirli bir dönem tahakküm altına alacak gücü ellerinde bulundurmuş olmaları Danişmendlileri diğer Türkmen beyliklerinden ayırır. Buna bir de kendi zamanında Anadolu’nun en nüfuzlu hükümdarı olan Emir Gazi’nin Abbâsî Halifesi Müstersîd-Billâh ve Büyük Selçuklu Sultanı Sancar tarafından kendisine menşur gönderilmiş (Özaydın, 1993: 470) karizmatik bir hâkim olması eklenmelidir.

Çelişkili görünmekle birlikte, konumuzla ilgili olarak veri sağlayabileceğimiz temel bir kaynak, Danişmendnamedir. Burada çelişkiyi yaratan husus eserin tarih kaynağı olarak değeri tartışmalarından farklı bir boyutundan, yazıya geçirildiği dönem ve hizmet ettiği bilinç inşası serüveninden kaynaklanmaktadır. Destanın ilk olarak Mevlânâ İbn-i Ala tarafından II. İzzeddin Keykâvus döneminde ve onun emriyle yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir (Demir, 2004: 18). Kafadar, destan metninin yazılış tarihini “*yönetici hanedanın bu şubesi ile bir zamanlar, özellikle Danişmend ailesinin en güçlü zamanında, Selçuklu hâkimiyetine karşı ciddi bir meydan okumayı temsil eden boyun eğdirilmiş sınır savaşıları arasında uzlaşma sağlandığı bir dönem*” (Kafadar, 1995: 105) olarak niteler ve ekler: “*Mamañih, on üçüncü yüzyılın ilk yarısında, Anadolu Selçukluları egemenliklerini pekiştirmekteydi. İzlenen bu siyasetin çok önemli bir kısmı, sınır bölgelerinin enerjisini temsil eden unsurlar üzerinde bir yandan denetim kurarken aynı zamanda onların desteğini sağlayarak merkezileşmeyi takip etmekteymiş gibi görünüyor. Bu siyaset uzun vadede başarısız olmuşsa da, Selçuklu ailesinin bazı bireyleri, kâh kişisel özellikleri kâh mevcut şartlar dolayısıyla Türkmen kabileleri ve dervişlerden büyük saygı gördü ve sınır bölgelerinde yaşayan insanların tarihi bilinçlerinde saygın bir yer buldu*” (Kafadar, 1995: 105).

Ocak, Danişmendnâme’nin bazı hususiyetlerini vurgular. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Ünlü bir İslâm gazisi olan Emir Dânişmend’in gaza ve cihad menkıbelerini konu alan destanın kahramanının Türk olması; destanın daha başından itibaren Battalnâme’ye ve Ebû Müslimnâme’ye bağlanmış olması; destan kahramanlarının eski Türk inançlarını yansıtan kimseler değil, halis Sünnî inancına

⁹ Konuyla ilgili mülâhazalar için bkz. Öden, 1999: 5. Öden, “*Tartışmalı olduğu kadar, şimdilik Danişmendli şeceresi ile bağlantısı inkâr edilemeyecek olan Karası ailesi, XI. yüzyılda hüküm sürmüş olan bu Türkmen ailenin bir kolundan gelmektedir,*” yazar. Öden, 2005: 44.

göre yaşayan kimseler olması; destanda savaşılan bütün tarafların birbirinin dilini anlaması ve konuşabilmesi; Abbasî hilafet merkezine karşı gösterilen saygı ve bağlılığa yapılan vurgu (Ocak, 1993: 478-479).

Eserin derlenerek yazıya geçirildiği dönem göz önünde tutulduğunda, bu özelliklerin büyük ölçüde yazıya alındığı devrin teamüllerini ve halini ortaya koyduğunu kaydetmemiz mümkündür. Türk fatihlerce İslâm'a açılan bir coğrafyada gaziler arasında dolaşan menkıbelerde (Ocak, 1993: 478) destan kahramanı kendisinden önceki önemli İslâm savaşçılarına bağlanmış olmalıdır. Destanda savaşılan tarafların birbirinin dilini anlaması, uçlarda yaşanan kültürel temasların yoğunluğunu anlamamız açısından mühimdir. Destanda görülen din değiştirmek suretiyle gaza yapanlara katılan figürlerin benzerlerini Osmanlı kuruluşunda da tespit edebildiğimizi hatırlatmak, uçlardaki hayatın niteliklerinin ve sınırların geçirgenliğinin sürekliliğini ortaya koymak bakımından önemlidir. Sünnî inancıya yapılan vurgunun destanın kaleme alındığı merkezin bir değeri olarak mı dâhil edildiğini, yoksa uçlarda da merkezin değerler paradigmasının hâkim olduğuna dair bir ipucu olarak mı değerlendirilebileceği şüphelidir. Bununla birlikte, uçlarda zahirî bir İslâmî cîlâ altında eski Türk kültür değerlerinin atalar ve babalar önderliğinde canlılığını sürdürdüğü yolundaki genel kabul, ikinci yaklaşımla çelişmektedir. Abbasî hilafet merkezine duyulan saygıya yapılan vurgunun ayrıca önemli olduğunu belirtelim. Danişmend Emir Gazi'nin hem Sultan Sancar'dan, hem de Abbasî halifesinden menşur almasının, yaşadığı dönemde onun (ya da menşurun tarafına ulaşması bakımından oğlunun) hâkimiyet hakkının meşruiyetini sağlamış olması muhtemeldir. Ancak destanın yazıya geçirildiği dönemde böyle bir vurguya yer verilmesi, meşru hâkim olarak Abbasî halifelerinden onay alan Türkiye Selçuklu sultanlarına bağlılığı ön plana çıkartan bir özellik kazanmış olmalıdır. Bu da yukarıda alıntılarımız Kafadar'ın ifadesiyle, sınır bölgelerinin enerjisini temsil eden unsurlar üzerinde bir yandan denetim kurarken aynı zamanda onların desteğini sağlayarak merkezleşmeyi sağlayan bir unsurdur. Bir taraftan en üst mertebede hâkimiyeti onaylayacak figür olarak Abbasî halifesinin belirmesiyle, bundan önce belirttiğimiz Sünnî İslâm anlayışıyla ilgili yaklaşım da bir nebze olsun aydınlanmaktadır. Türkiye Selçuklu sultanlarının bu siyaset teorisini ön plana çıkartırken yalnız merkezîleşmeyi değil, aynı zamanda uçların merkezleşmesini de hedeflediklerini varsaymamız mümkün hale gelmektedir. Ancak bu merkezleşme girişimi XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da yaşanan kargaşa ortamı dolayısıyla akamete uğramış olmalıdır. Bu kargaşa ortamını tedricen Türkmen beyliklerin teşekkül etmesi izlemiştir.

Teşekkül eden beyliklerin Memlûk devleti ile ilişkileri de, aynı ilişki hattının ikinci aşamasını ortaya koyar. Memlûk Devleti, söz konusu dönemde Ortadoğu'daki en güçlü siyasal örgütlenmelerden biri olan bir Türk-İslâm devletidir. Bu devletin Batı Anadolu beylikleriyle ilişkilerini sıcak tutan bir etken, "*Abbasi Hilafetinin 1258'de Moğollar tarafından sonlandırılmasından bir süre sonra, hilafetin Memlûk hükümdarları tarafından tekrar canlandırılarak Kahire'de Memlûk Devleti himayesinde sürdürülmesidir. Tabii ki bu durum da, çevredeki Müslüman devletlerin*

Kahire'deki Hilafet makamına karşı saygılı olmasını ve muhtemelen gerektiğinde varlıklarını meşrulaştırmak için Memlûk Devleti ile iyi geçinmelerini sağlamıştır" (Kanat, 2005: 171).

Karesi-Danişmendli ilişkilerine dönecek olursak, Zachariadou, Karesioğullarının Danişmendlilerle bağlantı kurmasını, "*geçmişini Anadolu'nun eski bir Türk hanedanıyla bütünleştirerek yüceltmek isteyen bir aile efsanesi*" (Zachariadou, 2000: 253) olarak niteler. Belirttiğimiz üzere, Danişmendli-Karesi bağlantısının gerçek yahut kurmaca olması, konumuz açısından bir önem arz etmemektedir. Ancak bizim için bu türden bir bağlantının pratikteki faydası tartışma konusudur. Zachariadou devamla, "*bu aile efsanesi, Karesi hanedanıyla, Konya Selçuklularından geldiklerini iddia eden Osmanlı hanedanı arasındaki bir rekabeti de ifade ediyordu*" (Zachariadou, 2000: 253) yazar. "*Bu Osmanlı hanedanlık efsanesi, Âl-i Osman'ın bir şekilde eski Selçuklu sultanlarının meşru halefi olduğunu göstermeyi amaçlıyordu. Muhtemelen Karesi Türkleri, sahip oldukları büyük tutkular nedeniyle, Selçuklu egemenliğiyle çekişmiş olan Danişmend Gazi'de yarı-efsanevi bir köken bulmuşlardı*" (Zachariadou, 2000: 253). Selçuklu egemenliği ile çekişmiş, hatta bir dönem devleti tahakküm altına almış bir atadan gelme motifinin, söz konusu egemenliğin aşınmaya uğramasıyla zuhur eden bir siyasal yapıda vurgulanması tabii olmakla birlikte, beyliğin kendi tarihsel sürecinde güç yitimine uğraması ve bölünmesini müteakip, tedricen Türkiye Selçuklu idaresine girdiği ve ailenin de Türkiye Selçuklu hizmetinde bulunduğu açıktır. Dahası, yine Zachariadou'nun ifadesiyle, "*Karesi Türklerinin Çanakkale Boğazında egemenlik kurduğu ve Trakya'ya ilk akınlarını başlattıkları dönemde, Osmanlılar hâlâ Bitinya'nın iç kesimlerinde Bizanslılarla savaşıyorlar ve kıyıya nadiren ulaşabiliyorlardı*" (Zachariadou, 2000: 243)¹⁰. Dolayısıyla, görece daha büyük ve gelecek vaat eden bir beyliğin, kökenlerini kurgulamada henüz gücünü ispat etmiş bulunmayan bir diğer beylikle böyle bir rekabeti göz önünde bulundurması, çok olası görünmemektedir. Bunun yerine, beyliğin, Osmanlılar da dâhil olmak üzere diğer bütün beylikler arasındaki cazibe merkezi teşkil etme rekabetinde, kendilerini tercih edilebilir kılmak adına söz konusu motifi vurguladıkları kaydedilebilir. Bu kaydın şerhi de, Selçuklu egemenliği ile çekişmiş olmanın yanı sıra, gazada öncülüğün ön planda bulunması ihtimalidir. Türkiye Selçuklularından intikal eden bir yönetme hakkı söz konusu ediliyor ise, Danişmendli tarihinin Emir Muhammed'in ölümünden itibaren tecrübe edilen safhası, nihaî tahlilde böyle bir hakkı öne sürmek için ikame edilebilirdi. Sonuçta, bu safhada artık Türkiye Selçuklu hizmetindeki Danişmend ailesi üyeleri söz konusudur.

¹⁰ Zachariadou, devamında şöyle yazar: "Witteck'in ünlü kuramına göre, Osmanlı Devleti'nin varlık nedenini (*raison d'être*) cihad oluşturmaktaydı. Aynı *raison d'être* Karesi Beyliği'ni, Hristiyanlara karşı sürekli bir savaş yürütebilmek için başka Müslüman ülkelerden savaşçılar çağırarak gücünü arttırmaya itebilirdi; bu da, beyliği bir imparatorluğa dönüştürecek zenginlik ve saygınlığı sağlayabilirdi. Bunun yerine Karesi Beyliği Osmanlılara ilk boyun eğen beylik oldu ve topraklarının ismi korunmakla birlikte, ilk Osmanlı sancaklarından biri haline geldi." Zachariadou 2000: s. 243.

Türkiye Selçuklu Devletine hizmeti kabul etmiş olan Danişmend ailesi mensuplarından olan Zahireddin İli, I. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde Pervanelik makamında bulunmuştur. Devletin Moğol tahakkümü altına girmesinden sonra bu aileden olup uç beyliğinde bulunmuş olan Kalem Bey ve oğlu Karesi Bey, Bizans sınırındaki diğer uç beyleri gibi İmparatorluğun zararına olarak Batı Anadolu'yu istilaya başlamışlar ve büyük olasılıkla Germiyan kuvvetleri ile beraber Mizya (Balıkesir) mıntıkasına girmişlerdir (Uzunçarşılı, 2011: 96). Kalem Bey ile Karesi Bey Bizanslılar'ın Erdek, Biga, Edremit, Bergama gibi şehirlerini fethedip Balıkesir, Bergama ve Çanakkale topraklarının büyük bir kısmına hâkim olmuşlardır (Öden, 2001a: 488). Bundan sonra XIV. yüzyıl başlarında, zaten sözde kalan Türkiye Selçuklu merkezi ile bağlarını koparan beylik tamamen bağımsız bir hale gelmiştir (Öden, 1999: 20).

Günal Öden, insan kaynağı açısından beyliğin elverişli konumunu şu şekilde ifade eder: “*Karesi Bey'in hâkimiyetindeki topraklar Bulgar baskısıyla Rumeli'den, Moğol baskısıyla Anadolu'dan kopup gelen göç dalgalarına son durak olabilecek elverişli bir mekân konumundaydı. Nüfusu artan beylik giderek güçlendi... Karesi Bey topraklarını Küçük Mysia ve Saruhan Beyliği sınırlarına kadar genişletti. Trakya'da uzun süre Bizanslılar'a karşı mücadele veren Ece Halil liderliğindeki Sarı Saltuk Türkmenleri'ni destekledi (1311) ve bu mücadeleden geriye kalan Türkmenler'i ülkesine kabul etti*” (Öden, 2001b: 487). Uzunçarşılı da Karesi Bey'in gerek Moğollardan kaçarak ülkesine sığınan ve gerek Dobriçe'den Ece Halil kumandasıyla gelmiş olan Sarı Saltuk'a mensup Türkmenleri kendi topraklarına yerleştirmek suretiyle bu havalideki Türk nüfusunu arttırdığını belirtir (Uzunçarşılı, 2011: 97). Köseadağ yenilgisinden sonra Türkiye Selçuklu Devletinin bütün işlevlerinin Moğollara geçtiğini ve hatta Moğolların Ege kıyılarına kadar sarkarak halka gözdağı verdiğini kaydeden Divitçioğlu, şöyle yazar: “*Özellikle İlhanlı hükümdarı Geyhatu, 1292 tarihinde Karaman, Eşref ve Menteşe beyliklerindeki halka inanılmaz zulüm yaptı. Bu olaylarda Karesi halkı ziyadesiyle ürkmüş olmalıdır. Zira Karesi, Kuman ve Kıpçaklarla doluydu ve Moğollar bu ulustan nefret ediyorlardı*” (Divitçioğlu, 2008: 20). Bu dönemde sınır bölgelerinin bağımsızlıklarını koruduklarını ve Konya'dan ayrılıklarının giderek belirginleştiğini kaydeden Wittek, bu bölgelerin cazibe merkezi haline geldiğini vurgular: “*Moğollardan kaçan herkes şimdi uçlara akın ediyordu; yeni efendilerin gözünden düşmüş önde gelenler; ağır vergi yüküne dayanamayarak göç eden köylüler ve kentliler; sürülerinin yağmalanacağından korkarak buralara sığınan göçerler*” (Wittek, 2013: 47). Anlaşıldığı kadarıyla Karesi Bey devrinde henüz teşekkül eden beylik, çeşitli unsurlar için bir çekim merkezi olma özelliği göstermiştir.

Karesioğulları'na ilişkin Ömerî'nin tanıklığı da, Osmanlılar ile mukayese içermesi bakımından bizim için önemlidir. Kayıt şu şekildedir: [Balıkesir Memleketi] *Burası ikinci kuşağın dördüncüsüdür. Bu memleketin sahibi Demirhan bin Karesi'dir. Bunun İli Orhan'ın İli'ne komşu olup kuzeye doğru uzar. Sinop bunun güneyine düşer. Sinop'un yollarından birisi budur. Bu memleketin şehirleri, kaleleri ve askerleri, Orhan İli'ninkinden daha çoktur. Bu memlekette yaşayan*

kişilerin kolları kudret imkân ve uzanma itibariyle daha uzundur. Buranın sahibi sayılamayacak derecede ve kudret ve nimete maliktir. Bu il sahibinin denizde Rumlarla pek çok harbleri vardır. Gemileri denizde rüzgârın önünde sanki uçarak gider. Şehirler o gemilerden titrer¹¹” (Ömerî: s. 198-199).

İbn Battuta’nın aktardığı bilgiler ise Ömerî ile tezatlık içerir. Müellif, kendileri şehre ulaştığında Yahşi Han’ın yaylada bulunduğunu, gelişlerini haber aldığı anda kendilerine yemek sunduğunu ve ona bir elbise gönderdiğini kaydetmekle yetinmiştir. Ancak hiç olmazsa Bergama hâkiminin Han unvanını kullandığını belirtmesi kıymetlidir. Balıkesir hâkimi Demirhan için ise eserinde şu ifadeler yer alır: “*Onda hayır yok. Bu şehri kuran da babasıdır. Bu meymenetsiz oğul zamanında şehir gelişmiş ve nüfusu çoğalmıştır. İnsanlar da hükümdarın dinini [=dünya görüşünü] takip ediyor. Onu gördüm. Bana ipekten mamul bir giysi gönderdi*” (İbn Battuta I: 428-429). İbn Battuta’nın, her ne kadar Demirhan’dan olumsuz bahsetse de, onun zamanında da şehrinin bir çekim merkezi özelliğinde olduğunu kaydetmiş olması da dikkati çeker.

Bu noktada elimizdeki verileri, söz konusu ettiğimiz çoklu otorite katmanları bakımından değerlendirmeden önce kabaca toparlamakta fayda vardır: Karesioğullarının kökenini kesin olarak tespit edemesek de, hiç olmazsa Dânişmendli soyundan geldiklerine dair bir genel kabulü söz konusu edebiliriz. Kaldı ki, uçların doğası ve bu dönemde arz ettiği genel manzara itibariyle, beyliğin üst yönetim mensuplarının tamamının aynı kökenden gelmesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Çeşitli unsurlar üzerinde hâkimiyet sağlamada Danişmendli kökeni, kimlik inşasında önemli bir yer tutmuş olmalıdır. Bu kimlik aynı zamanda gazada öncülüğün vurgusudur. Üstelik uçlarda teşekkül ettiğini belirttiğimiz çoklu otorite katmanları arasında da özgün bir yer sağlamaktadır. Tedricen teşekkül eden beyliklerden bazılarında sözde hâkim olarak sultana bağlılık siyaset teorisinde vurgulansa dahi, İlhanlı hükümdarı Argun Han zamanında bu vurgunun yerini birey olarak sultana değil, eski ihtişamlı günlerindeki Selçuklu hanedanına bağlı bulunmuş olmaya bırakmış olması muhtemeldir. Bu bakımdan Karesioğullarının Selçukluların ileri gelen emirlerinden olduğu vurgusu kaynaklarda yer bulmuştur¹². Danişmendli kökeni, Türkiye Selçuklularıyla ilişkide diğer beyliklere nazaran daha farklı bir siyasî söylemi de içermektedir. Danişmendlilerin Türkiye Selçuklularından üstün durumda bulunduğu bir devrin yaşandığını yukarıda kaydetmiştik. Sultan I. Kılıç Arslan’ın ölümünden sonra yaşanan kargaşa ortamı sayesinde imkân bulan bu

¹¹ D. Ahsen Batur çevirisinde: “*İkinci şeritte yer alan dördüncü memlekettir. Beyliğin sahibi Demirhan b. Karesi’dir. Toprakları Orhan Bey’in iline bitişiktir ve kuzeye doğru uzanmaktadır. Kasis dağı tam orta kesiminden batıya doğru uzanır. Kuzeyinde Sinop şehri vardır. Sinop’a gidenler bu beyliğin topraklarından geçip giderler. Bu beyliğin kasabaları, kaleleri ve asker sayısı Orhan’ın beyliğindekinden fazladır, halkı da daha güçlü ve daha enerjiktir. Bu ülkenin beyi savaş tecrübesi olan güçlü biridir ve tuzağa düşürülmeyecek kadar uyanıktır. Greklerle sürekli savaş halindedir ve bu amaçla denizde kalabalık bir filosu vardır.*” Ömerî: s. 165-166.

¹² Detaylı bir tetkik için bkz. Öden 1999: s.4 vd.

tahakküm hadisesi, Türkiye Selçuklu sultanlarının otoritesi merkez alındığında olumsuz algılanabilir. Diğer yandan Danişmendlilerin, “*Türklerin Anadolu’ya sağlam bir şekilde yerleşmelerini sağlayan*” (Sümer, 2009: 381) I. Mesud’un tahta oturmasına vesile olmaları, Anadolu Türklüğünün genel tarihinde bu tahakkümün meşru algılanmasına olanak verebilir. Başka bir ifadeyle, daha önce yaşanan bir buhran devrinde devletin gücünü tahkim edecek bir sultanın başa geçmesinde Danişmendlilerin oynadığı rolün, bu kez aşılması mümkün olmayan bir buhran gelip çatığında, onunla ilintili bir yönetici hanedanın meşruiyetine katkıda bulunması ihtimali söz konusudur. Her ne kadar Hülagü’nün Bağdat’a girişiyle Abbasi Halifeliği yıkılmış ve hilafet sönük bir manevî otorite olarak Mısır coğrafyasında ihdas edilmiş olsa da, Emir Gazi’nin menşur gönderilmiş bir gazi olduğu da hatırdan tutulmalıdır. Böylelikle beyliğin tarihsel arka planı, hâkimiyeti sona ermiş bir hanedana yalnız hizmet etmiş olmak değil; o hanedanın hükmettiği sahayı Türk-İslâm yurdu haline getiren gaza faaliyetleri ve hanedanın tarihinin akamete uğraması muhtemel bir dönemde gerek tahta müdahaleleri ile sonraki dönemin olumlamayla hatırlanacak bir sultanının tahta oturmasını sağlamak, gerekse bu kargaşa döneminde Anadolu Türklüğünün önemli bir birleştirici siyasal gücü olmak nitelikleriyle de mücehhezdir. Bu nitelikler beyliğin işgal ettiği coğrafi sahanın avantajlarına eklendiğinde, Karesioğulları uçlara akan Türkmenler için bir çekim merkezi teşkil etmiş olmalıdır.

Bu durumda, varsayımsal olarak Danişmendli bakiyelerinin kendi merkezî sembol, inanç ve değerlerinin ikinci beylikler döneminde yeni bir merkez teşkilinde simgesel kullanımını dile getirmemiz mümkündür. Ancak böyle bir otorite inşasının başarılı olması, gazada öncülüğün sürdürülmesi ve siyasal yapının gücünü pekiştirmesi ile mümkündür. Ne var ki, bu durum gerçekleşmemiş ve beyliğin kısa sürede güç yitimine uğramasıyla, cezbesi azalmıştır.

Günal Öden, Karesioğullarının topraklarının Osmanlılara geçmesiyle, tarihte oynadıkları öncü beylik rolünü bu beyliğe devrettiğini, yetiştirdiği deniz gazilerini onun hizmetin verdiğini belirtir. Bu yönüyle Karesi Beyliği’nin tarih sahnesinden çekilirken Osmanlılara batı kapısını araladığı ve Rumeli’ye geçiş için bir atlama taşı vazifesi gördüğü saptamasında bulunur (Öden, 1999: 91). Bu saptamaya belki şunu da ekleyebiliriz ki, Karesioğulları aynı zamanda gaza motifinin çevrede yeni bir merkez inşa etme açısından kullanımında da önemli rol oynamış olmalıdır. İnalçık, Karesioğullarından Osmanlılara katılımda gazanın önemini vurgular: “*Orhan’ın Karesi Beyliği’ni ülkesine katması ve Osmanlı Devleti sınırlarını Çanakkale Boğazı ve Trakya’ya götürmesi, Osmanlı ilerleyişini yeni bir doğrultuya yöneltmesi bakımından son derece önemlidir. Karesi ülkesinde Ece Bey, Evrenuz (Evrenos), Hacı-İlbegi, Gazi Fazıl gibi beyler güçlü Osmanlı beyinin önderliğinde Rumeli’de gaza seferlerini daha elverişli koşullar altında sürdürebileceklerine inanmış olmalıdırlar. Kroniklerdeki kayıtlar onların, beyliğin*

Osmanlı egemenliğine geçmesinde önemli rol oynadıklarını belirtmektedir” (İnalcık, 2009: 40)¹³.

Beyliğin yönetici tabakasının Danışmendlilere akrabalığı tartışması bir yana, hiç olmazsa böyle bir akrabalığın mevcudiyetine dair söylemi var kabul ediyor isek, bu akrabalık bağının gazada öncülük kimliğine payanda yapılmış olması ve Türkiye Selçukluları ile tarihsel ilişki hattının da bu paralelde işlenmesi muhtemeldir.

SONUÇ

Sonuç olarak; bütün boyutlarıyla ele alınması çalışmanın hacmiyle kısıtlanmakla birlikte, Türkiye Selçuklularında merkezî alanın siyaset teorisinin Karesioğulları beyliğindeki tezahürleri üzerinde durmaya çalıştık. Bu teorisinin bazı bileşenlerinin Karesioğullarında işlevsel kullanımını düşündüren veriler söz konusudur. Ek olarak, Türkiye Selçuklu hanedanının tarihsel süreci üzerinde etki kapasitesini haiz bir soydan gelme argümanı, meşruiyeti temellendirmede güçlendirici bir vurguya sahip olmuş olmalıdır. Ancak esas siyaset teorisi, gazada öncülüğe yapılan vurgu üzerinedir ki, Karesioğulları bu fonksiyonu icra etmekle ön plana çıkmışlardır. Ne var ki, beyliğin tecrübe ettiği tarihsel süreç bu olanağı da kısıtlamıştır. Söz konusu argümanların aşınması beyliğin de aşınmaya uğraması ve çözülmesinin muhtemelen tetikleyicisi olmuştur. Bu çözülme ise gazanın bayraktarı olarak beliren Osmanlıların merkezleşmesinde rol oynamış olmalıdır. Yeni beliren bu merkezin değerler sisteminde, gaza faaliyeti inanç ve değerlerin tecessüm ettiği bir etkinlik olarak belirmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed bin Mahmud (1977). *Selçukname*. C. II, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, İstanbul: Kervan Kitapçılık.

Aksarayî (2000). *Müsâmeretü'l ahhâr*. Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. Çev. İskender Savaşır, 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1994). *Kolonizatör Türk dervişleri*. İstanbul: Hamle Yayınları.

Çakmak, M. A. (2003). Anadolu Selçuklu Devleti emirlerinden Saadeddin Köpek'in siyasi entrikaları. 60. Yılında ilim ve fikir adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a armağan içinde (ss.271-279). Yayına Hazırlayan E. Semih Yalçın, Ankara: Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd Şti.

¹³ İnalcık, Batı Anadolu'da gaza-ganimet seferleri için kaynaşan gazilerin, siyasî gelişmelerin temel faktörü olduğunu da kaydeder. İnalcık, 2009: s. 40, dn. 55.

- Demir, N. (2004). *Dânişmendnâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duverger, M. (1982). *Siyaset sosyolojisi, siyasal bilimin öğeleri*. Çev. Şirin Tekeli, 2. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
- El-Ömerî (2014). *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım, mesâlikul ebsâr*. Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Emecen, F. (2016). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu beylikler dünyası*. 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erdem, İ. (2003). Sahib-i Divan Şemseddin Cüveynî'ni Anadolu'ya gelişi, yeni Moğol rejiminin kurulması ve sonuçları. E. Semih Yalçın (Yayına Hazırlayan), *60. Yılında ilim ve fikir adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a armağan* içinde (ss. 331 – 339). Ankara: Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd Şti.
- Ersan, M. (2010). *Türkiye Selçuklu Devletinin dağılışı*. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- İbn Battuta (2000). *İbn Battuta seyahatnamesi*. C. I, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: YKY.
- İbn Bibi (1996). *el evamirü'l ala'ıye fi'l umuri'l ala'ıye (Selçuk name)*. Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). Batı Anadolu'da yükselen denizci gazi beylikleri, Bizans ve Haçlılar. İdris Bostan, Salih Özbaran (Ed.) *Başlangıçtan XVII. yüzyılın sonuna kadar Türk denizcilik tarihi I* içinde (ss.31-47). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Kafadar, C. (1995). *İki cihan âresinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. Çev. Ceren Çıkin, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kanat, C. (2005). Memlûk Devleti'nin Batı Anadolu Beylikleri ile olan münasebeti. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu: Bildiriler* içinde (ss. 166-173). 19-20 Ekim 2004, Editör: Necdet Hacıoğlu, Yayına Hazırlayan: Nahide Şimşir, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Basımevi.
- Karateke, H. (2005). *Legitimizing the order: the Ottoman rhetoric of state power*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Kesik, M. (2000). Cenâbî'ye göre Türkiye Selçukluları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (36), 213-259.
- Ocak, A. Y. (1993). Dânişmendnâme. *TDVİA*, 8, 478-480.
- Öden, Z. G. (1999). *Karası Beyliği*. Ankara: TTK.
- Öden, Z. G. (2001). Karesi Bey. *TDVİA*, 24, 487-488.
- Öden, Z. G. (2001a). Karesioğulları. *TDVİA*, 24, 488-489.
- Öden, Z. G. (2005). Karesi ve ilk zamanları. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu: Bildiriler* içinde (ss. 42-45). 19-20 Ekim 2004, Editör:

Necdet Hacıoğlu, Yayına Hazırlayan: Nahide Şimşir, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Basımevi.

Özaydın, A. (1993). Danışmendliler. *TDVİA*, 8, 469-474.

Shils, E. (2002). Merkez ve çevre. *Türkiye Günlüğü*, Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, (70), 86-95.

Sümer, F. (2009). Selçuklular (Anadolu Selçukluları / tarih), *TDVİA*, 36, 380-384.

Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında hükümet mekanizması (vezir ve divan)*, İstanbul: MEB.

Uzunçarşılı, İ. H. (1994). Ondört ve onbeşinci asırlarda Anadolu Beyliklerinde toprak ve halk İdaresi. *Belleten*, C. II, Sa. 5/6, Nisan 1938, Ankara: TTK, 99-106.

Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. 6. Baskı, Ankara: TTK.

Werner, E. (1986). *Büyük bir devletin doğuşu, Osmanlı feodalizminin oluşma süreci*. Çev. Orhan Esen, Yılmaz Öner, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Witteck, P. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu*. Çev. Fatmagül Bertay, 3. Baskı, İstanbul: Pencere Yayınları.

Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri hakkında araştırmalar, C. 1: Çobanoğulları Beyliği, Çandarogulları Beyliği, Mesalikül Ebsar'a göre Anadolu Beylikleri*. Ankara: TTK.

Zachariadou, E. A. (2000). Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki rakip devlet. Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389) içinde* (ss. 243-255). Çevirenler: Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz, Tülin Altınova, , 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.